

Література

1. Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 7 серпня 1997 року // Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верховний Суд України; Відп. ред. П. П. Пилипчук. — К., 2007. — С. 283.
2. Карташев В. А. Русское уголовное право. Часть Общая. Т. 1. — 1992.
3. Шульга А. О. Особливості доказування вбивств на замовлення в стадії досудового слідства. — Донецьк, 2001.

УДК 343.985:343.141/143

Т. В. Колєва

**ПОСТКРИМІНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДОЗРЮВАНОГО
ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

За останні роки теорія доказів поповнилася багатоплановими дослідженнями. Проте в ній залишаються проблеми, що вимагають глибшого вивчення. До таких належить проблема посткримінальної поведінки підозрюваного. Дослідження криміналістичних аспектів посткримінальної поведінки дозволяє визначити ситуації, коли така поведінка може відіграти роль непрямих доказів, а інформація щодо неї зможе включатися в систему доказів у кримінальній справі. Таке поповнення доказової бази у кримінальних справах повинне сприяти застосуванню тактичних прийомів доказування окремих обставин та підвищенню ефективності розслідування злочину в цілому.

Окремі питання доказовості посткримінальної поведінки розглядали Р. С. Белкін, А. Г. Вінберг, Г. Н. Мудьюгін та інші вчені. Але на сьогодні ця проблема не вичерпана і потребує більш докладного дослідження.

Метою даної статті є з'ясування змісту і структури посткримінальної поведінки підозрюваного, факторів, що її зумовлюють, для наступної оцінки в ролі джерела доказової інформації та напрямів її використання.

Невід'ємною складовою частиною криміналістичної характеристики злочинів є відомості про посткримінальну поведінку підозрюваного.

Посткримінальна поведінка — це усвідомлені або нусвідомлені дії, що здійснюються винною особою після вчинення злочину і певним чином пов'язані з ним.

Після вчинення злочину винна особа аналізує наслідки своїх злочинних дій, моделює свою наступну поведінку, розпоряджається придбаним злочинним шляхом майном, приховує сліди злочину, вживає заходи для того, щоб його не викрили і не притягли до кримінальної відповідальності.

Постзлочинна діяльність, зазначає С. О. Сафронов, — це діяльність особи після вчинення злочину, яка знаходиться в каузальному зв'язку з вчиненим нею деліктом. Вона не обмежується рамками способів приховування злочину або протидією розслідуванню. Її слід розглядати в двох аспектах: по-перше, як постзлочинну діяльність особи до моменту діяльності правоохоронних органів

щодо встановлення ознак злочину, його розкриття і розслідування (тобто у період латентності цього діяння); по-друге, як постзлочинну діяльність особи з моменту початку процесуальної діяльності правоохоронних органів щодо встановлення ознак злочину, його розкриття і розслідування. Двохаспектність розгляду постзлочинної діяльності має істотне значення. Наприклад, з моменту початку діяльності правоохоронних органів спосіб приховування злочину слід розглядати вже як протидію (тому що персона здійснює свою діяльність, спрямовану на приховування злочину, всупереч протидіяльності правоохоронних органів), а це потребує розробки відповідної слідчої тактики [1, 36].

Також треба брати до уваги значення встановлення постзлочинної діяльності особи в період латентності вчиненого нею правопорушення. Як зазначає Б. Я. Петелін, постзлочинна поведінка особи має пізнавальне і доказове значення для виявлення суб'єктивної сторони злочину [2, 60]. Суб'єктивна сторона злочину нематеріальна за своєю природою, але вона може виявляти себе зовні (залишаючи сліди) і після вчинення (закінчення) злочину. Це обумовлює необхідність встановлювати постзлочинну діяльність особи, яка вчинила протиправне діяння, у ході слідства. В деяких випадках, наприклад у злочинах проти особистості, саме постзлочинна діяльність буде відображати суб'єктивну сторону злочину. Так, С. В. Бородін вказував на те, що у тих випадках, коли особа, яка заподіяла потерпілому тілесні ушкодження, перешкоджає наданню медичної допомоги, усвідомлюючи, що це може призвести до його смерті, повинна наступити відповідальність за вчинення навмисного вбивства [3, 208]. Крім того, М. Й. Коржанський вказує на те, що якщо суб'єкт вчинив посягання на здоров'я потерпілого (заподіяв тілесні ушкодження) і після цього лишив його в небезпечному для життя стані, то він вчинив посягання на два безпосередніх об'єкти одночасно — на здоров'я і на життя. Залишення в небезпеці є самостійним складом злочину. Якщо ж винний, маючи намір вбити потерпілого, лишає його ще живого в небезпечному для життя стані, то діяння є посяганням лише на життя, тобто на один об'єкт. Залишення в небезпеці в цьому випадку є продовженням посягання на життя, й іншого злочину тут немає [4, 47]. Таким чином, посткримінальна поведінка може виявлятися й у формі бездіяльності.

На нашу думку, важливе значення у вивченні посткримінальної діяльності підозрюваного мають такі аспекти його поведінки, які набувають доказового значення. Як відомо, докази — це встановлені за допомогою відповідних джерел факти, кожний з яких допускає припущення про його причинний зв'язок із кримінально-релевантною подією, що розслідується, і які в сукупності своїй служать підтвердженням події злочину і винності обвинуваченого. У кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі докази поділяються на: а) докази події злочину; б) докази, що встановлюють суб'єкт і суб'єктивну сторону злочину; у) докази інших обставин [5, 98].

Докази поведінки — це можливі зміни в поведінці людини, викликані різними надуманими обставинами, наприклад раптовий від'їзд до іншого міста нібито для влаштування на роботу, переїзд з упорядкованої квартири до села, про-

даж будинку або квартири, який пояснюється тим, що на колишньому місці проживання все нагадує про зниклу особу.

У посткримінальній поведінці можна виявити такі ознаки, які не є вичерпними: а) поширення винним неправдивих відомостей про причину вибування зниклого; б) обман свідків щодо часу знаходження винного разом з ними (помилкове алібі); в) схиляння свідків до давання помилкових свідчень про час перебування зниклого, що не збігаються з дійсним (зник раніше); г) порушення винним звичайного устрою свого життя; д) удавана поведінка винного — створення враження про страждання з приводу зникнення близької особи; е) дії, пов'язані з необгрунтованою реалізацією носильних й інших речей, що належать зниклому, в той період, коли ведуться розшукові дії; ж) обізнаність винного про вбивство зниклого в процесі проговорок, що свідчать про винну обізнаність підозрюваного, тобто про повідомлення ним таких відомостей, які можуть бути відомі тільки особі, що скоїла злочин; з) відсутність яких-небудь дій, спрямованих на розшук зниклого («виїхав до свого брата і залишився жити у нього»), тоді як був убитий підозрюваним.

Постзлочинну діяльність можна визначити як діяльність, спрямовану на перешкоджання розслідуванню шляхом приховування, знищення, маскуванню або фальсифікації слідів злочину і злочинця та їх носіїв.

Постзлочинна діяльність переслідує мету перешкодити розслідуванню, не допустити певну доказову інформацію у сферу кримінального судочинства, її використання в процесі розслідування.

Постзлочинна діяльність може здійснюватися різними способами. Розглянемо типові види постзлочинної діяльності.

1. Приховування — виражається в тому, що слідчий залишається в не-обізнаності щодо тих або інших обставин справи, яка розслідується, або джерела потрібної для встановлення істини інформації. Воно може бути здійснено як в активній, так і в пасивній формі.

У першому випадку особа ховає предмети посягання, труп, речові докази, гроші і цінності, нажиті злочинним шляхом. Пасивними формами приховування є умовчання, недонесення, неповідомлення про запитувані відомості, відмова від надання свідчень.

2. Знищення можна підрозділити залежно від того, на що воно направлене: знищення слідів злочину (самого злочинця і його дій), засобів і знарядь злочину, певних документів тощо. Знищення може бути повним та частковим і виражається у такому фізичному (хімічному) видозмінюванні слідів, засобів злочину або слідів злочинця, коли їх початкова форма, колір, властивість, вміст стануть безпосередньо невпізнаними або неспостережливими.

3. Маскування. Цей вид постзлочинної діяльності переслідує мету зміни уявлення про спосіб здійснення злочину, особу підозрюваного, призначення об'єктів — носіїв інформації та їх коло. Воно може виражатися в переміщенні об'єктів, зміні зовнішнього вигляду суб'єкта злочину, створенні видимості використання об'єкта не за дійсним призначенням, приховуванні паралельно здійснюваними діями або процесами, що відбуваються.

4. Фальсифікація — підробка, створення неправдивої інформації. Фальсифікація може виражатися у наданні свідомо неправдивого свідчення, свідомо неправдивого повідомлення, заяви; створенні неправдивих слідів та інших речових доказів; повній або частковій підробці документів; підміні, дублюванні об'єктів; частковому знищенні об'єкта, його переробці з метою зміни зовнішнього вигляду.

Також до фальсифікування можна віднести неправдиве алібі — створення злочинцем помилкового уявлення про своє перебування в момент, що цікавить слідство, в іншому місці. Слідча практика знає два способи створення такого алібі. Перший спосіб — винний вступає у змову із співучасниками або особами, які надалі фігуруватимуть як свідки алібі. Вони надають неправдиві свідчення про алібі винного. Іноді для додання свідченням видимості достовірності заздалегідь всі ці особи дійсно проводять разом якийсь відрізок часу після скоєння злочину і потім у свідченнях змінюють тільки дату або час свого сумісного перебування на ті, які потрібні підозрюваному.

Для другого способу характерним є те, що він заснований на обмані підозрюваним свідків щодо дати або часу перебування спільно з ними. У цьому випадку свідки, підтверджуючи алібі, сумлінно помиляються.

5. Інценування є комбінованим способом приховування злочину. Інценування злочину — створення обстановки, не відповідної події, яка фактично відбулася на цьому місці, що може доповнюватися поведінкою, погоджується з цією обстановкою і помилковими повідомленнями як виконавців інценування, так і пов'язаних з ними осіб. В основі інценування злочину завжди лежить штучне створення матеріальних слідів події. Воно може виражатися в тому, що злочинець сам або за допомогою інших осіб заподіює собі тілесні ушкодження і розповідає про свої дії як про заходи необхідної оборони, розриває свій одяг, вимазує його своєю кров'ю.

Інценування може переслідувати такі цілі:

а) створення видимості здійснення у визначеному місці іншого злочину і приховування ознак справжньої події;

б) створення видимості події, що відбулася на даному місці, не має кримінального характеру, для приховування скоєного злочину;

в) створення помилкового уявлення про окремі деталі фактично скоєного злочину або про окремі елементи його складу: інценування скоєння злочину іншою особою, в іншому місці, в інших цілях і за іншими мотивами.

6. Перешкоджання виражається в створенні різноманітних перепон щодо з'ясування й одержання інформації про злочин. Наприклад, обривання телефонних проводів або виведення з ладу телефонного апарату, обмеження свободи дій жертви злочину або інших осіб, перешкоджання входу до житлового приміщення медичних працівників.

Значення посткримінальної поведінки в розслідуванні не можна визначити однозначно. Його можливості оцінюються стосовно конкретного злочину. Разом з тим велике різноманіття вчинків, здатних виступати як посткримінальна поведінка, обумовлює широке застосування цих доказів у процесі судочинства.

Посткримінальна поведінка нерідко виступає як докази, що характеризують особу підозрюваного. Наприклад, вони можуть характеризувати його як жорстоку, брехливу людину.

Велике значення посткримінальна поведінка має для тактики розслідування. Визначаючи тактику проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, необхідно враховувати свідому протидію злочинця й інших зацікавлених осіб.

Пізнання посткримінальної діяльності часто є складним завданням, особливо у випадках, коли дійсні цілі, мотиви вчинків ретельно приховуються, маскуються від оточуючих. Складність пізнання поведінки полягає в тому, що її психічні, інтелектуальні аспекти не завжди знаходяться на поверхні та є очевидними. Однакові за зовнішніми проявами вчинки посткримінальної діяльності можуть мати різний зміст [6, 17]. Так, відвідування підозрюваним квартири потерпілого може бути пояснено бажанням загладити заподіяний злочинном матеріальний або моральний збиток; прагненням залякати потерпілого, підкупити або упросити, щоб він змінив раніше дані свідчення. З вищесказаного можна зробити висновок про те, що при висуненні версій на основі посткримінальної поведінки їх завжди більше, ніж у разі, коли в обґрунтування версій покладені інші докази.

Докази посткримінальної діяльності є додатковим матеріалом для висунення версій про винність підозрюваного. В той же час вони можуть створювати помилкове уявлення про подію і неправильно орієнтувати слідчі органи.

Злочин і посткримінальна поведінка, що детермінується ним, є діалектичними категоріями «причини і наслідку». Закономірне віддзеркалення причини у призведених нею наслідках дає можливість по наступній поведінці винної особи встановлювати ознаки злочину та його обставини, що може розглядатися в ролі доказової інформації.

Література

1. Сафропов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: Паук.-практ. посіб. — Х., 2003. — 175 с.
2. Петелиц Б. Я. Теория и тактика установления субъективной стороны преступления в процессе расследования. — М., 1992. — 164 с.
3. Бородин С. В. Квалификация убийств по советскому уголовному праву: Учеб. пособие. — М., 1963. — 222 с.
4. Коржапський М. Й. Кваліфікація злочинів. — К., 1998. — 416 с.
5. Хмыров А. А. Косвенные доказательства в уголовных делах. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2005. — 250 с.
6. Ковалев А. И. Улики поведения и их роль в расследовании преступлений: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. — 1974.